

УДК 334.758.4:338

JEL: Q 13, R 52

Євген Данкевич, Віталій Данкевич

*Житомирський національний агроекологічний університет
Україна*

ПЕРЕВАГИ І РИЗИКИ НАДКОНЦЕНТРАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ: ЕКОНОМІЧНИЙ, ЕКОЛОГІЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Досліджено проблеми поширення та прискореного розвитку у вітчизняному сільському господарстві інтегрованих структур холдингового типу. Проаналізовано вплив цих суб'єктів господарювання на загальний стан функціонування аграрного сектора, розвиток сільських територій і навколишнє природне середовище. Встановлено передумови надконцентрації агропромислового виробництва та земельних ресурсів. Науково обґрунтовано пропозиції щодо перспектив розвитку інтегрованих структур і концентрації ними ресурсів у контексті економічної, екологічної та соціальної спрямованості їх виробничої діяльності.

***Ключові слова:** аграрне виробництво, надконцентрація, холдинги, інтеграція, ринкова економіка, готова продукція, ефективність, експорт.*

Євгеній Данкевич, Віталій Данкевич

*Житомирский национальный агроэкологический университет
Украина*

ПРЕИМУЩЕСТВА И РИСКИ СВЕРХКОНЦЕНТРАЦИИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА И ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ: ЭКОНОМИЧЕСКИЙ, ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ И СОЦИАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Исследованы проблемы распространения и ускоренного развития в отечественном сельском хозяйстве интегрированных структур холдингового типа. Проанализировано влияние этих субъектов хозяйствования на общее состояние функционирования аграрного сектора, развитие сельских территорий и окружающую природную среду. Установлены предпосылки сверхконцентрации агропромышленного производства и ресурсов. Научно обоснованы предложения относительно перспектив дальнейшего развития интегрированных структур и концентрации ими ресурсов в контексте экономической, экологической и социальной направленности их производственной деятельности.

***Ключевые слова:** аграрное производство, сверхконцентрация, холдинги, интеграция, рыночная экономика, готовая продукция, эффективность, экспорт.*

BENEFITS AND RISKS OVERCONCENTRATION AGRICULTURAL PRODUCTION AND LAND RESOURCES: ECONOMIC, ENVIRONMENTAL AND SOCIAL ASPECT

In this article we examined the proliferation and rapid development of domestic agriculture integrated structures of holding type. We analyzed the impact of these entities on the overall functioning of the agricultural sector, rural development and the environment. We found premise overconcentration the agricultural production and land resources, namely the formation of a new system of technological and economic relationships between agrarian producers and processors; changing principles of relations between industrial enterprises and corporations with a common institutional system of the state; change the ownership structure of the agricultural sector; restructuring of production, which allows you to consolidate investment funds; the concentration distribution of agroindustrial production through various technological and organizational forms (specialization, diversification, combining horizontal and vertical integration). We based the comparison of alternative viewpoints relation to production overconcentration concluded based on this combination of high performance indicators of individual branches of domestic agriculture with increased dependence on imported processed food products, environmental impacts of modern agricultural production. In this article we scientifically grounded suggestions for future development of integrated structures and the concentration of resources in the context of economic, environmental and social orientation of their production activities.

Key words: *agricultural production, overconcentration, holdings, integration, market economy, finished products, efficiency, export.*

Постановка проблеми. Ознакою розвитку сучасного аграрного сектора економіки є надконцентрація агропромислового виробництва та земельних ресурсів, яка супроводжується консолідацією капіталу в інтегрованих формуваннях горизонтального і вертикального типу. Горизонтальна інтеграція передбачає поєднання підприємств однієї сфери аграрного сектора та спрямована на одержання економії при збільшенні масштабів виробництва, посилення конкурентної позиції, а інколи може свідчити про монополні прагнення її учасників. Вертикальна інтеграція дає змогу охопити всі етапи виробництва і збуту сільськогосподарської продукції від вирощування сировини до її переробки, зберігання та продажу готової продукції, забезпечити при цьому безперервність технологічного процесу та наскрізний контроль за якістю продукції, зниження трансакційних витрат, досягнення конкурентних переваг і стійких темпів економічного зростання. В умовах глобалізації аграрних ринків і зростаючого попиту на продукти харчування у світі і в сільському господарстві України, зокрема, розпочалися процеси концентрації капіталу та швидкого формування на цій основі інтегрованих структур. Економічний простір стає єдиним для інтегрованих формувань, коли географія

розміщення продуктивних сил, галузева структура інвестицій виробництва, системи збуту являють собою єдину систему.

Завдяки надконцентрації агропромислового виробництва та земельних ресурсів вітчизняним високотоварним товаровиробникам вдалося досягнути покращення результатів господарської діяльності. Особливо це проявилось у кризові роки, коли сільське господарство стало одним із “локомотивів” розвитку економіки. Упродовж 2009–2015 рр. Україна була одним з найбільших виробників та експортерів зерна: пшениці – 6 млн т експорту (№ 7 у світі); ячменю – 4 млн т експорту (№ 3 світі); кукурудзи – 5,5 млн т експорту (№ 4 у світі); соняшнику – 1,3 млн т експорту (№ 3 у світі); ріпаку – 0,2 млн т експорту (№ 3 у світі) [3]. Цих позицій вдалося досягнути за рахунок надконцентрації агропромислового виробництва та створення інтегрованих формувань, які є лідерами за обсягом земельних ресурсів, орендованих на довгостроковій основі.

Досліджуючи тенденції надконцентрації виробництва та окремі позитивні наслідки цього процесу, потрібно враховувати недостатній рівень розвитку вітчизняних інститутів, які повинні б спрямовувати процеси в аграрному секторі у вигідному для суспільства напрямі. Концентрація виробництва супроводжується перерозподілом власності, переходом права користування земельними ресурсами, кількісними й структурними змінами в пропозиції сільськогосподарської продукції. Нерідко відповідні зміни супроводжуються конфліктами, які, втім, є невід’ємним атрибутом конкурентних відносин. Концентрація виробництва не повинна призвести до явищ, які становили б соціальну загрозу, ускладнювали гармонійний розвиток аграрного сектора, враховуючи визначені на державному рівні євроінтеграційні перспективи вітчизняної аграрної економіки.

Актуальність проблеми надконцентрації агропромислового виробництва та земельних ресурсів для вітчизняної економічної науки зумовлена такими причинами: сучасні процеси концентрації виробництва мають принципово інші організаційно-економічні форми, з’являються нові напрями і тенденції в економічній діяльності підприємств; масштаби концентрації безпосередньо впливають на структуру власності; розширення агропромислового виробництва нині не є наслідком внутрішнього накопичення капіталу підприємств, а переважно наслідком реструктуризації виробництва, що дозволяє консолідувати інвестиційні ресурси; надконцентрація агропромислового виробництва та земельних ресурсів здійснюється в різних технологічних і організаційних формах [2, 12]. Тенденції та наслідки позначених вище процесів вимагають поглибленого дослідження вітчизняною економічною наукою. Потрібний пошук нових векторів і механізмів концентрації виробництва, розробка методології вибору найбільш ефективних варіантів залежно від специфіки діяльності кожного сектора агропромислового виробництва та з урахуванням економічних, соціальних та екологічних чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі економічного спрямування проблемі розвитку сільського господарства та

аграрної сфери економіки в цілому за рахунок укрупнення сільськогосподарських підприємств та агропромислової інтеграції приділяється належна увага. Зазначеним питанням присвячено багато праць таких учених, як: В. Г. Андрійчук [1], Т. О. Зінчук [6, 7], О. В. Скидан [13], Т. Ю. Приймачук [11]. Проблемам становлення й розвитку агрохолдингів та концентрації у них земельних ресурсів присвячені праці таких учених-економістів, як: І. С. Сас [12], Р. П. Паламарчук [10], І. А. Маркіна, М. І. Сьомич [8]. Проблеми екологічних та соціальних наслідків концентрації висвітлено в працях таких учених, як: І. С. Артеменко [2], О. А. Мельничук, А. М. Бовсунівський [9], Р. І. Рудик, Т. Ю. Приймачук [11], О. В. Чайкін [14] та інші. У сучасних умовах господарювання залишається актуальним питання оптимальних розмірів концентрації агропромислового виробництва. Проблеми обґрунтування оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств в економічній літературі не нові, однак тривале їх дослідження поєднується з трактуванням в окремих виданнях абсолютних переваг великих підприємств та інвестицій в окремі галузі економіки. До уваги часто не береться менша гнучкість цих підприємств з метою пристосування до кон'юнктури ринку, тривалий період їх перепрофілювання і необхідності для цього значних фінансових ресурсів.

Мета статті полягає в дослідженні чинників, переваг і загроз процесів концентрації в Україні на сучасному етапі з позицій ефективності агропромислового виробництва, його конкурентоспроможності, стійкості функціонування і забезпечення продовольчої безпеки країни, впливу цих тенденцій на соціальну сферу та навколишнє природне середовище.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес надмірного нагромадження виробництва в аграрному секторі України за своїми масштабами є безпрецедентним і бере початок з 2000 р. після прийняття Указу Президента України щодо трансформації КСП у підприємства ринкового типу, коли почав масштабно вливатися капітал в агробізнес з різних сфер економіки. Слід зазначити, що значна кількість компаній і бізнесменів, які вливали свій капітал в агробізнес, швидко залишали його через нефундаментальність мотиву, а саме: одержання активів аграрних підприємств для погашення боргів, намір дешево купити й дорожче продати, очікування швидкого прибутку [3]. Процес капіталізації сільського господарства за напрямом вливання капіталу з інших сфер економіки на початковій стадії здійснювався нерідко хаотично, нецілеспрямовано, відбувався процес перепродажу активів між компаніями. Із часом концентрація агробізнесу стала здійснюватися на певних, достатньо окреслених напрямках, залучаючи внутрішні та іноземні інвестиції.

Історичною передумовою виникнення в Україні інтегрованих формувань з особливо великим рівнем концентрації сільськогосподарського виробництва і земельних ресурсів є невизначеність державної регуляторної політики щодо підтримки та створення умов для розвитку оптимальних за розмірами і організаційною побудовою суб'єктів господарювання; несформованість

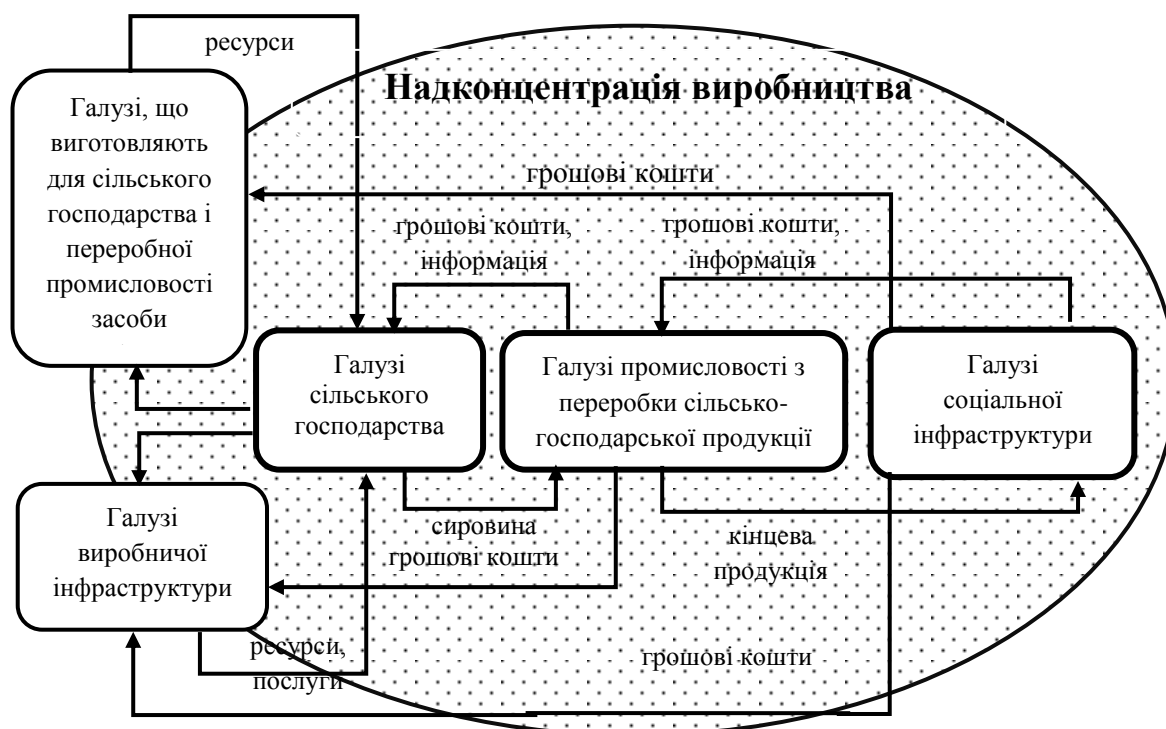
прийнятної для малих і середніх форм господарювання інфраструктури аграрного ринку, у якій генерувалися би ринкові ціни та канали збуту продукції; лібералізація зовнішньоекономічної діяльності після набуття Україною членства у СОТ, можливість використання сприятливих в Україні природних чинників для виробництва та експорту конкурентоспроможної на зовнішньому ринку сільськогосподарської продукції; наявність родючих земель, які тривалий час не використовувалися.

Найпоширенішим напрямом об'єднання суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки, в умовах первинного нагромадження ресурсів, є інтеграція, яка істотно підвищує роль сільського господарства у розвитку і поглибленні міжгалузевих зв'язків у межах аграрного сектора економіки. Вироблена в цій сфері продукція надходить на промислову переробку, причому частка сільськогосподарської сировини, що використовується для промислової переробки, постійно зростає і нині перевищує 60 %. Зважаючи на досвід індустріально розвинутих країн, у яких цей показник досягає 90 %, сучасні тенденції концентрації виробництва та прискореного розвитку переробних підприємств є позитивними. Концентрація аграрного виробництва відбувається за двома напрямками – з одного боку, у результаті задоволення всезростаючих потреб сільського господарства продукцією фондоутворювальних галузей, а з другого, – через збільшення поставок сільськогосподарської сировини на промислову переробку галузям харчової промисловості.

Концентрація виробництва відбувається за рахунок забезпечення постійних стійких зв'язків між підприємствами з виробництва, переробки та реалізації продукції (рис. 1). У сучасних умовах співпраця між підприємствами різних галузей здійснюється через посередників, які часто стримують поставки сировини й продукції безпосередньому споживачеві та значно підвищують кінцеву ціну. При виробничих та економічних відносинах знаходять відображення об'єктивні і суб'єктивні протиріччя, які притаманні міжгосподарським зв'язкам. Завдяки концентрації виробництва промислові та сільськогосподарські підприємства, сервісні організації, інші структурні підрозділи окреслюють свої стратегічні цілі діяльності. Зважаючи на це, інтегровані аграрні об'єднання можна розділити на такі види: зернотрейдери (ТОВ СП “Нібулон”), елітгоспи (ПСП “Україна”, ПАФ “Єрчики”, ПСП “Сокільча”), цукровиробники (ЗАО “Укрпромінвест”), виробники молочних продуктів (ПАТ “Індустріальна молочна компанія”), постачальники матеріально-технічного забезпечення (ПАТ “Райз”).

Прагнення до монополізації ринків, великі розміри та рентоорієнтована поведінка визначають інтегровані структури як найбільш конкурентоспроможні серед вітчизняних підприємств, сприяючи ще більшому їхньому укрупненню. Розрахунки свідчать, що 10 найбільших агрокомпаній України за 2010–2015 рр. збільшили свій сумарний дохід (без урахування рівня інфляції) у понад три рази, а обсяг чистого прибутку – більше ніж у 7,8 раза. З урахуванням рівня споживчих цін, чистий дохід зріс удвічі, маса чистого прибутку – у 4,9 раза

[16].

Рис. 1. Взаємозв'язки між галузями аграрного сектора економіки в умовах надконцентрації агропромислового виробництва та земельних ресурсів

Джерело: власні дослідження.

Беручи до уваги дані УКАБ, 100 найбільших агрохолдингів України у 2014–2015 м. р. реалізували товарів (робіт, послуг) на суму 53,3 і 68,3 млрд грн відповідно, це становить 60,9 % і 66,9 % від загального чистого доходу галузі і щороку зростає, що свідчить про підвищення ролі цих об'єднань підприємств у вітчизняному агробізнесі [16]. Характерно, що значна кількість переваг агрохолдингів є наслідком відносно великих масштабів господарювання цих структур. Причому якщо переваги агрохолдингів над іншими підприємницьким структурами у сфері аграрного бізнесу мають переважно економічний характер, то їх недоліки пов'язані як з економічними, так і з екологічними та соціальними аспектами їх функціонування (табл. 1).

Укрупнення розмірів агрохолдингів значною мірою зумовлено концентрацією капіталів у сільськогосподарському виробництві. Вони, на відміну від дрібних підприємств, впроваджують у виробництво нові технології, залучають кваліфіковані кадри, розвивають інфраструктуру, диверсифікують ризики і контролюють витрати на всіх етапах формування доданої вартості продукції – від первинної ланки виробництва до кінцевого споживача. Усе це відкриває широкі можливості для підвищення ефективності виробництва, подальшого збільшення нагромаджень земельних ресурсів як головного чинника розширеного відтворення [15]. Перевагами агрохолдингів є: у сфері менеджменту – залучення досвідчених фахівців; у сфері фінансування – пільгові кредити та дотації, залучення приватних інвестицій; у сфері

виробництва – ефективне використання ресурсного потенціалу, широкозахватних агрегатів; більша маневреність власного капіталу, раціоналізація використання ресурсного потенціалу.

Таблиця 1

Соціально-економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств України

Соціально-економічний показник	Рік	У с.-г. підприємствах:		Відхилення	
		Підконтрольні агрохолдингам	Традиційного типу	+,-	%
Орендна плата за земельні частки (паї), грн/га	2014	478,7	323,7	155,0	147,9
	2015	599,2	490,0	109,2	122,3
Середньомісячна оплата праці, грн	2014	1364,7	1451,3	-86,6	94,0
	2015	1659,0	2123,3	-464,3	78,1
у т.ч.: у рослинництві	2014	1293,5	1501,6	-208,1	86,1
	2015	1494,9	2368,6	-873,7	63,1
у тваринництві	2014	1571,1	1349,4	221,7	116,4
	2015	2143,4	1613,2	530,2	132,9
Середньооблікова кількість працівників, осіб/100 га	2014	2,7	2,9	-0,2	93,1
	2015	2,3	2,8	-0,5	82,1

Джерело: систематизовано авторами за даними [3, 16].

У 2010–2015 рр. значна кількість учасників аграрного ринку вийшли з великим інвестиційним капіталом з метою розширення або створення інтегрованих формувань. Найбільше зростання земель за досліджуваній період спостерігалось в компанії ПАТ “UkrLandFarming” – 670 тис. га, інвестхолдинг NCH Capital – 400 тис. га, “Кернел Груп” – 422 тис. га. Провідними інвестиційними компаніями в Україні є: “Landkom International”, “Кернел Груп”, “МСВ Agricole”, “Миронівський хлібопродукт”, “Мрія”. Якщо у 2010 р. 18 найкрупніших агрохолдингів орендували сільгоспугіддя від 70 до 200 тис. га загальною площею 2282,5 тис. га, то у 2015 р. ця ж кількість найбільших агрохолдингів мала у своєму користуванні землі у межах 75–500 тис. га, з яких 37 % обробляли лише три агрохолдинги (ПАТ “UkrLandFarming”, “NCH Capital” та “Українські аграрні інвестиції”) [16]. Аналізуючи розміри земельних банків агрохолдингів, слід відмітити, що провідне місце належить ПАТ “UkrlandFarming”, де завдяки консолідації земельних масивів вдалося досягнути покращення результатів господарської діяльності, особливо це проявилось у кризові роки, коли сільське господарство стало одним із локомотивів розвитку економіки (табл. 2).

Станом на 2015 р. аграрні холдинги мають у використанні 58 % сільськогосподарських угідь (21571 тис. га). За даними розрахунків УКАБ, 41 % від загальної площі перебувають у користуванні сільськогосподарських підприємств, які мають 3000 га і більше сільськогосподарських угідь. У п’яти областях 23 регіонів, що надали матеріали, цей показник більше 50 %, а саме: Сумська (67 %), Тернопільська (52 %), Харківська та Хмельницька (51 %) [3].

Земельний банк найбільших інтегрованих формувань України, 2015 р.

Назва інтегрованого формування	Площа, тис. га	Місце розташування	Сфера діяльності
ПАТ “UkrLandFarming”	670	23 області України	рослинництво, тваринництво, переробка продукції
“Кернел Групп”	422	Тернопільська, Одеська, Миколаївська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська області	рослинництво, переробка, зберігання продукції
NCH Capital (Nev Century Holding)	400	22 області	рослинництво, тваринництво, переробка продукції
“Мрія Агрохолдинг”	290	Тернопільська, Хмельницька, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська області	рослинництво, переробка, зберігання продукції
ПАТ “Миронівський Хлібопродукт”	320	Київська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Дніпропетровська, Донецька, Херсонська, Вінницька, Івано-Франківська області	рослинництво, тваринництво, переробка продукції
“Астарта-Київ”	240	Полтавська, Харківська, Вінницька, Хмельницька, Тернопільська і Житомирська області	рослинництво, тваринництво, переробка продукції

Джерело: систематизовано авторами за даними [3, 16].

Аналіз публічних даних діяльності інтегрованих формувань (табл. 3) дозволив зробити висновки, що збільшення обсягів валового виробництва в агрохолдингах досягається за рахунок окремих видів продукції – комерційно привабливих, але землевиснажливих, і супроводжується викривленням галузевої та продуктової структур агропромислового сектора. Нарощування експорту зернових і олійних культур закріплює імідж України як низькорозвиненої країни – постачальника сировини. Зі зростанням доходів агрохолдингів, зернотрейдерів, переробних підприємств, інших представників агробізнесу посилюється фінансове виснаження сільських територій, вичерпується потенціал їх розвитку.

Поряд з позитивними сторонами діяльності агрохолдингів й ефективним використанням земельних ресурсів надмірна концентрація призводить до подальшого загострення соціальних проблем на сільських територіях, невирішення яких протягом багатьох років стало однією із головних причин аграрної кризи в Україні. Єдина офіційна статистика щодо діяльності агрохолдингів в Україні відсутня. Різні джерела наводять відмінні дані кількості агрохолдингів і площі сільськогосподарських угідь у їх користуванні. Зважаючи на те, що більшість інтегрованих формувань є повністю інформаційно закритими, то проведення якісного аналізу їхньої діяльності

унеможливлується. Більше того, інтегровані структури не є законодавчо визначеною правовою формою суб'єктів господарювання, вони організовані переважно у вигляді акціонерних товариств або товариств з обмеженою відповідальністю, бухгалтерська і фінансова звітність яких не є консолідованою, тому регуляторний вплив держави на них обмежується. При цьому, проведений аналіз свідчить, що більшість інтегрованих формувань України зареєстровані на Кіпрі в офшорній зоні Нікосія, що дає їм змогу уникати сплати податків за місцем господарської діяльності (табл. 4).

Таблиця 3

Економічна ефективність господарської діяльності агрохолдингів, 2015 р.

Компанія	Виручка від реалізації, млн грн	Чистий дохід, млн грн	Виручка від реалізації на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	Прибуток на 100 га с.-г. угідь, тис. грн
ТОВ СП "Нібулон"	11673,8	197,9	16676,9	282,7
"Кернел Групп"	8478	1053,3	3906,9	485,4
ТОВ "Миронівський хлібопродукт"	7490,3	1708,4	2582,9	589,1
ПАТ "Ukrlandfarming"	5620,4	1668,7	1170,9	347,6
Група компаній "Мрія"	2378,7	1154,7	991,1	481,1
ТОВ "Астарта-Київ"	2328,2	834,8	1012,3	363,0
Агро Овен	588,0	42,5	3458,8	250,0
ПСП Агрофірма "Світанок"	475,7	344,8	1189,3	862,0
ТОВ "А.Т.К."	379,8	227,9	1168,6	701,2
"Sintal Agriculture"	376,9	58,9	376,9	58,9
"Сварог Вест Групп"	356,1	162,7	474,8	216,9
ПАТ "Укрзернопром"	272,0	59,0	283,3	61,5
Landkom International PLC	256,9	2,7	383,4	4,0
"УкрАгроКом"	230,0	42,4	365,1	67,3
Агрофірма "Сади України"	205,1	47,1	512,8	117,8

Джерело: систематизовано авторами за даними [3, 16].

Головними негативними наслідками надконцентрації ресурсів у агрохолдингів у соціальному контексті для сільських територій є низька зайнятість населення і відсутність податкових платежів у місцеві бюджети. Агрохолдинги переважно спеціалізуються на малотрудомістких галузях рільництва, у яких землемісткість робочого місця у 4 рази нижча за середню в Україні. Маючи значний земельний потенціал, агрохолдинги не використовують його повністю.

Характерним для багатьох товаровиробників є екстенсивний метод господарської діяльності, запровадження монокультури та порушення науково обґрунтованих норм виробництва, при наявності значних резервів нарощування урожайності, запровадження сучасних інтенсивних технологій вирощування, враховуючи визначені на державному рівні євроінтеграційні перспективи аграрного сектора (табл. 5).

Власність холдингу, його бенефіціари та країни реєстрації, 2015 р.

Назва	Земельний банк, тис. га	Кількість областей діяльності в Україні	Власність холдингу, його бенефіціари та країни реєстрації
Всього, у т.ч.	7778,0	X	Іноземних власників – 35; Вітчизняних власників – 105, із них третина за участю іноземних інвесторів
ПАТ “UkrlandFarming”	670,0	23	Країна реєстр.: Кіпр, Власник: О. Бахматюк. До складу холдингу входить близько 230 підприємств, 5 насінневих заводів. Елеваторні потужності – 540 тис. т
“Кернел Групп”	422,0	13	Країна реєстр.: Україна Власник: А. Вересівський, Країни діяльності: Україна, Росія; Потужності: 28 елеваторів на 1,8 млн т, 7 олієекстраційних заводів в Україні, 3 в Росії
NCH Capital (Nev Century Holding)	400,0	13	Країна реєстр.: США Власник: Джорж Рор Країни діяльності: Україна, Росія, Молдова, Казахстан, Румунія
ПАТ “Миронівський хлібопродукт”	320,0	4	Країна реєстр.: Люксембург Власник: Ю. Косюк Країни діяльності: Україна, Росія

Джерело: систематизовано авторами за даними [3, 16].

Результати дослідження підтверджують, що ряд інтегрованих компаній, повністю або частково, у перший рік роботи не розпочали виробничу діяльність на орендованих землях [10]. Характерним для них є порушення нормативів структури посівних площ, передбачених Постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р., № 164 “Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах”. Прогресуючий розвиток перерахованих вище процесів в останні роки призводить до скорочення площ найбільш цінних ґрунтів, зменшення рівня родючості всього ґрунтового покриву, значного зниження екологічних функцій ґрунтів, скорочення біорізноманітності [9, 11]. Намітилася негативна тенденція до зменшення поживних речовин у ґрунті, зокрема фосфору та калію. Площа еродованих земель в Україні становить близько 17,0 млн га (41 % від загальної кількості сільськогосподарських угідь). Економічні збитки, зумовлені процесами ерозії складають 9,1 млрд грн, а втрати грошової вартості земель у 1,5–2 рази більші, ніж сумарна виручка від експорту сільськогосподарської продукції.

В умовах концентрації виробництва досягнення європейських стандартів функціонування аграрного сектора економіки можливе лише за умов

визначення базових пріоритетів, здатних забезпечувати синергетичний і кумулятивний ефекти в економічній та соціальній сферах, що спрямовуватиме процес європейської інтеграції.

Таблиця 5

**Рівень урожайності сільськогосподарських культур в Україні
та країнах-членах ЄС, ц/га, 2015 р.**

Культура	Фактично в Україні		За інтенсивних технологій	У країнах-членах ЄС	Відхилення України від рівня, %	
	у середньому	максимальне значення			інтенсивної технології	ЄС
Озима пшениця	44	56	85	53	51,2	81,9
Ярий ячмінь	34	52	60	49	57,0	70,5
Кукурудза	69	104	111	67	62,5	103,3
Соняшник	19	30	38	20	51,1	95,6
Озимий ріпак	26	38	39	35	65,6	73,1
Соя	23	42	41	26	55,1	87,9
Цукровий буряк	477	590	575	683	83,0	69,8
Картопля	146	454	450	297	32,4	49,1
Овочі	208	1013	1125	199	18,5	104,6

Джерело: систематизовано авторами за даними [3, 16].

Першочерговими завданнями наразі є: 1) удосконалення державних механізмів забезпечення сільського населення суспільними благами як чинника зростання його добробуту; 2) найповніша реалізація потенціалу сільськогосподарських формувань; 3) гармонізація чинних національних стандартів сільськогосподарської продукції із європейськими та світовими вимогами [6, 7]; 4) сертифікація продукції [14]; 5) запровадження органічного виробництва [13].

Ураховуючи сучасні тенденції надконцентрації агропромислового виробництва та земельних ресурсів, можна спрогнозувати такі тенденції: по-перше, зростання частки сільськогосподарських земель, що контролюватимуть різні інтегровані формування; по-друге, намагання великого капіталу з інших сфер економіки розширити своє поле діяльності в агробізнесі з метою консолідації орендованих земель з можливістю їх викупу після зняття мораторію на продаж сільськогосподарських ділянок [1]. Аргументом на користь зробленого висновку може слугувати наявна нині практика продажу права оренди землі.

Висновки. В умовах надконцентрації агропромислового виробництва та земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємств інтегрованого типу значно збільшилося виробництво експортно привабливої рослинницької продукції, що, у свою чергу, негативно впливає на стан ґрунту. Аналіз результатів діяльності інтегрованих сільськогосподарських підприємств засвідчив, що для господарств із різним виробничим напрямом необхідна відповідна структура поєднання культур у сівозміні, яка задовольняє внутрішні потреби і формує товарну продукцію. Безсистемне ведення

сільськогосподарського виробництва багатьма інтегрованими формуваннями негативно впливає на галузь переробної промисловості: демонтовано значну кількість комбікормових, цукрових, льонопереробних, крохмальних, спиртових та інших заводів; працездатне населення втратило роботу, а державний бюджет – кошти для утримання соціально-побутової сфери та розвитку сільських територій. Важливим є відновлення втрачених взаємозв'язків між товаровиробниками та збалансування розмірів підприємств.

Україна в силу дії багатьох чинників, не змогла розбудувати модель сільського господарства типу тих, які функціонують у країнах-членах ЄС (переважно ферми сімейного типу). Натомість значне поширення в сільському господарстві набули процеси надконцентрації агровиробництва та земельних ресурсів. З одного боку, це сприяє інноваційному розвитку аграрного сектора, застосуванню нових видів техніки й технологій зокрема, розвитку інфраструктури, організації агропродовольчого виробництва, тобто від первинної ланки до кінцевого споживача. З іншого боку, цей процес веде до небажаних соціальних процесів в аграрній сфері економіки, надмірного антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище. Збільшення розмірів сільськогосподарських підприємств через розширення їх площі землекористування повинно відбуватися в рамках прозорої конкуренції в цій сфері. Держава має залишати за собою право реагувати на прояви монополізму, що перешкоджають збалансованому розвитку аграрного сектора. Стає очевидною потреба модифікації системи державної підтримки цього сектора з урахуванням економічних, екологічних та соціальних наслідків концентрації виробництва в ньому.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В. Г. Виклики агробізнесу : пошук відповідей / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2015. – № 5. – С. 12–22.
2. Артеменко І. С. Аналіз процесу концентрації виробництва в аграрних підприємствах України та оцінювання її результатів / І. С. Артеменко // Економіка АПК. – 2014. – № 9. – С. 69–75.
3. Ведение аграрного бизнеса в Украине / Ассоциация “Украинский клуб аграрного бизнеса”. – К. : УКАБ, 2015. – 82 с.
4. Данкевич Є. М. Асоціація з ЄС: перспективи і ризики для товаровиробників та експортерів сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс] / Є. М. Данкевич, В. Є. Данкевич // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 7. – С. 29–33. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/7-2015/08.pdf>.
5. Дідух Д. М. Проблеми розвитку інноваційної діяльності підприємств в Україні та шляхи їх вирішення / Д. М. Дідух // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2011. – № 1(28). – Т. 2 – С. 255–264.
6. Зінчук Т. О. Євроінтеграційна перспектива аграрного сектора економіки України : теорія, методологія, практика : автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Т. О. Зінчук. – К., 2009. – 40 с.

7. Зінчук Т. О. Нова парадигма сільського розвитку Європейського союзу: перспективи для України / Т. О. Зінчук // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11(77). – С. 104–114.

8. Маркіна І. А. Економічна привабливість аграрного сектору України в умовах глобальних викликів / І. А. Маркіна, М. І. Сьомич // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – Вип. 30. – С. 169–175.

9. Методичні рекомендації щодо призупинення деградаційних процесів у агроландшафтах поліської зони Житомирської області / [А. О. Мельничук, А. М. Бовсуновський, О. І. Савчук та ін.]. – Житомир: Ін-т сільського госп-ва Полісся НААН, 2011. – 40 с.

10. Паламарчук Р. П. Економіко-екологічні аспекти матеріально-технічного забезпечення інтегрованих підприємств в умовах інтенсивного землеробства: практичні рекомендації / Р. П. Паламарчук, С. П. Ковальова [та ін.]; «Житомирська філія ДУ Інститут охорони ґрунтів України». – Житомир, 2015. – 88 с.

11. Рудик Р. І. Методичні рекомендації щодо оптимізації виробничої структури високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області / Р. І. Рудик, Т. Ю. Приймачук, ..., Є. М. Данкевич [та ін.]; Ін-т сільського госп-ва Полісся НААН. – Житомир, 2016. – 97 с.

12. Сас І. С. Аналіз ефективності концентрації виробництва в аграрних підприємствах / І. С. Сас // Економіка АПК. – 2016. – № 4. – С. 92–99.

13. Скидан О. В. Інституціональні засади формування аграрної політики України: монографія / О. В. Скидан. – Житомир: Полісся, 2010. – 308 с.

14. Чайкін О. В. Екологічна сертифікація виробництва та еволюція екологічних потреб споживачів / О. В. Чайкін // Збалансоване природокористування. – 2013. – № 2–3. – С. 99–104.

15. Dankevych Y. M. The utilization of natural resources under the conditions of intersectoral intergration / Y. M. Dankevych // The advanced science journal. – 2013. – № 8. – P. 7–11.

16. Топ 100 латифундистов України // Latifundist.com: національний агропортал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://latifundist.com/rating>

References

1. Andriychuk, V. G. (2015), The challenges of agrarian business: search for solutions. *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 12–22.

2. Artemenko, I. S. (2014), The analyses of process of production concentration on agrarian enterprises of Ukraine and its assessment. *Ekonomika APK*, no. 9, pp. 69–75.

3. The association «Ukrainian club of agrarian business» (2015), *Vedenie agrarnogo biznesav Ukraine* [Conduct Agribusiness in Ukraine], UCAB, Kiev,

Ukraine.

4. Dankevych, Ye. M. (2015), Association with the EU: prospects and risks for producers and exporters of agricultural products [Online]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 7, pp. 29–33, available at: global-national.in.ua/archive/7-2015/08.pdf.

5. Diduh, D. M. (2011), The problems of development of innovative activity of enterprises in Ukraine and their solutions. *Bulletin Zhytomyr National Agroecological University*, no. 1(28), volume 2, pp. 255–264.

6. Zinchuk, T. O. (2009), The Eurointegration Prospect of the Agrarian Sector of Ukraine's Economy: Theory, Methodology, Practice, Abstract of Dr. S dissertation, Economics and Management of National Economy, State Institution «The Institute of Economics and Prognostication of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv, Ukraine.

7. Zinchuk, T. O. (2007), New paradigm of rural development in European Union: prospects for Ukraine. *Actual problems of economy*, no. 11(77), pp. 104–114.

8. Markina, I. A. and Somych, M. I. (2015), Economic attractiveness of the agricultural sector of Ukraine in conditions of global challenges. *Journal of Azov State Technical University. Series: Economics*, vol. 30, pp. 169–175.

9. Melnichuk, A. O., Bovsunovsky, A. M., Savchuk, A. I. and others (2011), *Metodychni rekomendatsiyi schodo pryzupynennya dehradatsiynyh protsesiv u ahrolandshaftah poliskoyi zony Zhytomyrskoyi oblasti* [Methodical recommendations for on suspension degradation processes in agricultural landscapes zone Polissya Zhytomyr region], In-t silskoho hosp-va Polissya NAAN, Zhytomyr, Ukraine.

10. Palamarchuk, R. P., Kovalova, S. P. and others (2015), *Ekonomiko-ekologichni aspekty materialno-tekhnichnoho zabezpechennia intehrovanykh pidpryemstv v umovakh intensyvnoho zemlerobstva: praktychni rekomendatsii* [Economic and ecological aspects logistic support integrated enterprises in the conditions intensive agriculture: practical advice], «Zhytomyrska filia DU Instytut okhorony gruntiv Ukrainy», Zhytomyr, Ukraine.

11. Rudyk, R. I., Prymachuk, T. Yu., Dankevych, Y. M. and other (2016), *Metodychni rekomendatsiyi schodo optymizatsiyi vyrobnychoyi struktury vysokotovarnykh silskohospodarskykh pidpryemstv Zhytomyrskoyi oblasti* [Methodical recommendations for optimizing of industrial structure high commodity agricultural enterprises of Zhytomyr region], In-t silskoho hosp-va Polissya NAAN, Zhytomyr, Ukraine.

12. Sas, I. S. (2016), Analysis of the effectiveness of concentration of production in agricultural enterprises. *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 92–99.

13. Skydan, O. V. (2010), *Instytutsionalni zasady formuvannya ahrarnoyi polityky Ukrayiny* [Institutional basis of forming of Agrarian Policy of Ukraine], Vyd-vo «Polissia», Zhytomyr, Ukraine.

14. Chaykin, O. V. (2013), Environmental certification of production and ecological evolution of consumer needs. *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, no. 2–3, pp. 99–104.

15. Dankevych, Y. M. (2015), The utilization of natural resources under the conditions of intersectoral intergration. *The advanced science journal*, no. 8, pp. 7–11.
16. National agroportal Latifundist.com (2016), Top 100 landowners of Ukraine [Online], available at: <http://latifundist.com/rating>.

How to cite this article? Як цитувати цю статтю?

Стиль – ДСТУ:

Данкевич Є. Переваги і ризики надконцентрації агропромислового виробництва та земельних ресурсів : економічний, екологічний та соціальний аспект [Електронний ресурс] / Є. Данкевич, В. Данкевич // *Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal*. – 2016. – Vol. 2. – No. 3. – С. 60–74. – Режим доступу : www.are-journal.com.

Style – Harvard:

Dankevych, Ye. and Dankevych, V. (2016), Benefits and risks overconcentration agricultural production and land resources: economic, environmental and social aspect. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 2, no. 3, available at: www.are-journal.com.